

Єрченко О. В.,

старший викладач кафедри латинської та іноземних мов
Львівського національного медичного університету імені Данила Галицького

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК АРГУМЕНТАЦІЇ Й РИТОРИКИ ДИСКУРСУ НАУКОВОГО МЕДИЧНОГО ТЕКСТУ

Анотація. Стаття розглядає поняття аргументації й риторики дискурсу в контексті дослідження функціональної та текстової організації англійської наукової медичної статті. Структура наукового тексту як синтез логічних і риторичних засобів слугує для аргументації наукової інформації. Розглянуто різні погляди сучасних дослідників на риторичну структуру наукового тексту. Жанр наукового тексту диктує свої суворі правила, що забезпечує переконливість наукового мовлення. Упорядкування мовного матеріалу пропонується здійснювати за основними принципами, а саме: темою, адресатом, комунікативними засобами і сприйняттям адресанта, як загальними концепціями, що становлять основу дискурсу й комбінаторно визначають його конкретний тип.

Ключові слова: дискурс, науковий текст, риторика, аргументація, категорія впливу в науковому тексті.

Постановка проблеми. Останніми роками медичний дискурс і дискурс комунікації став об'єктом дослідження, хоча й у контексті усної комунікації (С. Вострова, А. Боцман, В. Клінг, Н. Литвиненко, О. Кудоярова, М. Коултгард, Д. Аткінсон та ін.). Наші дослідження з цього питання у комплексі з оглядом праць вітчизняних і зарубіжних дослідників дають підстави стверджувати, що недостатньо висвітленими залишаються питання диференціації медичних статей як матриць для побудови анотацій і розкриття прагматико-функціональних механізмів, що використовуються під час їх написання. Однак досвід роботи в цьому напрямі показав недостатність розгляду лише функціональної природи наукового медичного мегатексту, хоча незаперечним залишається факт взаємозалежності текстової й дискурсивної структур. Важливим аспектом для розуміння природи побудови такого мегатексту є підхід із позицій структури, що передбачає долучення понять аргументації та риторики дискурсу в контексті загальних досліджень і визначення їх взаємозв'язку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Структура наукового тексту є прикладом синтезу логічних і риторичних засобів, які слугують для аргументації наукової інформації та переконання. Автор наукової медичної статті керує сприйняттям читача, веде його від вступу до висновків, демонструє зв'язність описуваного й використовує певні засоби, щоб повернути увагу до найважливішого в тексті. Наукова медична стаття має доволі чітку структуру, автор будує її за ustalеними правилами, які відомі й читачеві.

Аргументація, або доказ – найсуттєвіший компонент наукової полеміки, міркувань, вирішення проблеми, це складний тип мовленнєво-розумової та комунікативної діяльності, що визначається багатьма чинниками. Ще в античності докази й переконання були виділені в окремий напрям – риторичну науку, що є наукою і мистецтвом водночас, а також однією із галузей людського знання. У концепції риторики Аристотеля – науки про форми й методи мовленнєвого впливу на аудиторію – чимале

місце посідали питання вибору, організації та розгортання змісту матеріалу; риторика визначалась як мистецтво знаходити можливі способи переконання стосовно будь-якого предмета.

Після аналізу висловів і повчань античних грецьких і римських філософів Ф. Прокопович дійшов висновку, що «питання риторики може стосуватися всіх речей, і тому можна добре сказати: немає нічого, що не було б охоплене шатою риторичного предмета. Слова – не самі речі, які можуть бути предметом інших мистецтв, але будь-яке питання, поставлене на обговорення про будь-які речі, є предметом риторики». Сучасна риторика (яку ще називають «неориторикою») (І. Пешков, Ю. Рождественський, К. Burke та ін.) продовжує «лінію» Аристотеля й ураховує особливості сучасної людини, визначає риторичність на основі персвазивної семантики (англ. дієслово *to persuade*) як його центру (< лат. *persuasio/persuadio*: 1. переконувати, запевняти, навіювати; 2. спонукати, схилити, умовляти). Саме дієслово «переконувати» позначає не лише мовленнєвий акт, а й головну функцію риторики – переконання.

На думку Х. Перельмана, риторика становить потужну та необхідну альтернативу для формальної логіки, передусім для аргументації. Дослідник зазначає, що риторика може розкрити способи утворення знань і переконань шляхом аргументів, які мають у своїй основі ймовірну аргументацію, досвід і встановлені правила [1]. У науковій сфері, як визнають філософи-науковці, знання виникає через аргумент у межах певних спільнот, що мають спільні переконання та вірування. У цьому контексті визначення А. Белової найкраще відображає сутність цього явища: «Аргументація є комунікативною діяльністю суб'єкта в триєдності вербального, невербального й позамовного, метою якої є переконання адресата через обґрунтування правильності своєї позиції. У процесі аргументування мовець реалізує себе як особистість, демонструє свою мовну та комунікативну компетенцію. Відіграють також роль і його знання, уявлення, здоровий глузд, система цінностей, його епістемічний, емоційний стан, а також його соціальний статус і соціальні ролі, які йому доводиться «виконувати» [2, с. 5].

Теоретики риторики понад усе дотримуються цих шляхів розвитку.

Ю. Рождественський так обґрунтовує актуальність риторики: попри те, що основні положення й закони риторики Аристотеля побудовані для ораторського мовлення та чимало видів мовлення не увійшли до його трактату «Риторика» (передусім це домашнє, побутове мовлення, філософська діалектика, навчальне мовлення, документ, особистий лист, науковий трактат, поетичний твір, театр), усе ж вони мають фундаментальне значення для вчення про мовлення загалом і є актуальними й для неораторського мовлення в будь-яких його різновидах. На основі виділених закономірностей учений досліджує перелічені види мовлення, а також рукописи, твори художньої літератури, засоби масової комунікації, тобто найрізноманітніші види тек-

стових творів, виокремлені в самостійні групи на основі єдиних принципів прагматики та комунікації. Такого самого погляду дотримується й І. Пешков, який із цього приводу зазначає, що класична риторика так само невід'ємна від писемності, як нова риторика – від друкарського верстату, як новітня – від засобів мовної комунікації [3, с. 116].

У сучасних дослідженнях принципи риторики застосовуються й до мовлення, і до письмового дискурсу/тексту. Загалом риторика є соціально та культурно зумовленою, риторика ж наукового тексту залежить від наукового контексту, у межах якого проходить спілкування. Крім того, як нормативна дисципліна вона «спонукає до рухомого культурного стандарту мовленнєвих взаємовідносин» (О. Марченко). Таким нормативним стандартом необхідно керуватися в аналізі будь-якого тексту, передусім наукового, оскільки він має великий ступінь формалізації. Жанр наукового тексту диктує свої суворі правила, що забезпечує переконливість наукового мовлення.

Аналіз способів представлення наукового інформування та проникнення в сутність цього процесу дає дослідникам змогу виявити характеристики й розкрити особливості структурно-семантичної організації наукового тексту. Відповідно до результатів досліджень Дж. Свейлза [4], Т. Яхонтової [5], наукові статті англійською мовою, написані англо-американськими авторами, мають спільну структурно-логічну основу, що представлена як риторична структура (*rhetorical structure*). Ця структура складається з таких частин: вступу, методів, результатів і дискусії. Дж. Свейлз представив також узагальнену модель вступної частини англійської статті, котру він назвав «модель створення дослідницького простору» (*Create a Research Space Model*). Ця назва відповідає комунікативно-прагматичній меті вступної частини – обґрунтувати важливість дослідження певної сфери наукової діяльності в очах «дискурсивної спільноти». Аналіз структури дав змогу виявити у вступній частині певні кроки, а саме: окреслення території, визначення ніші (недослідженого простору), заповнення цієї ніші. Подальший аналіз розкриває особливості кожного кроку, які необхідні для формування повноцінної структури вступної частини.

Автори А. Арвей і Г. Танко провели аналогічні дослідження на матеріалі теоретичних наукових статей і зробили порівняльний аналіз статей, написаних англійською та угорською мовами. Т. Яхонтова проаналізувала академічне письмо на матеріалі наукових статей і виступів на наукових конференціях англійською й українською мовами [5].

У більшості праць дослідники особливо відзначають прагматичну спрямованість кожного композиційного елемента наукової статті. Р. Семенець і В. Перетокіна підкреслюють також композиційну впорядкованість наукової статті, стійкість прагматичної настанови в тексті, яку створюють за жорсткими правилами. Упорядкована організація вступної інформативної частини статті (вона включає назву статті, прізвище та ініціали автора/авторів, назву наукового закладу, де працюють автори, резюме статті) забезпечує раціональне подання матеріалу й виконує прагматичну установку засвоєння адресатом певної інформації.

На підставі аналізу і тлумачення завдань риторики Ю. Рощевський дійшов висновку, що в найширшому розумінні об'єктом риторики є мовлення: «Стильове завдання нової риторики полягає в розумінні та користуванні всіма ресурсами слова, а не лише публічною промовою» [6, с. 10].

Риторіку називають то мистецтвом, то наукою, однак усі дослідники сходяться на тому, що основна функція риторики

полягає в переконуванні слухача. Як стверджує В. Виноградов, «при всіх цих змінах у літературі залишався особливий тип структурних форм, низка прийомів побудови, розрахованих на «переконування» читача, на експресивну його «обробку».

Афористичне визначення риторики сформулював Дж. Річардс: «Риторика є вивченням непорозуміння між людьми й пошуком засобів для його усунення, для запобігання та уникнення втрат у процесі комунікації» [7, р. 3]. У широкому розумінні риторика розглядає мовлення з огляду на його результат, і будь-який текст можна розглядати під кутом зору риторики. Із комунікативною функцією риторика пов'язана метою, оскільки саме риторика є тим інструментом, за допомогою якого здійснюється вплив і досягається комунікативна мета автора. А. Лосєв охарактеризував риторику як метод думки.

Загалом риторика – це мистецтво словом переконати співрозмовника у власній правоті, тобто певним чином впливати на думки, знання, позицію й дії співрозмовника. У ситуації переконання завжди присутній адресат – слухач/читач. Отже, із погляду риторика мовленнєва діяльність має бути спрямована на аудиторію, з метою переконання мовець орієнтується на адресата.

Більшість дослідників застосовує терміни *переконання* та *вплив* як синоніми, наприклад, «риторика – це наука про способи переконування, різноманітні форми переважно мовного впливу на аудиторію, що здійснюється з урахуванням особливостей останньої й з метою досягнення бажаного ефекту» або «риторика визначає різні способи переконання аудиторії за допомогою передусім мовленнєвого впливу». На нашу думку, поняття переконання і впливу варто розрізняти. Завдання цього процесу життєдіяльності людини полягає в мовленнєвому впливі, саме він визначає основну спрямованість риторики, виявляється в будь-якому висловленні думки, поглядів, реалізується в спілкуванні. Неодмінною складовою переконування є підстави або причини для доказу істинності чи хибності думки, і той, хто переконує, використовує певні риторичні засоби.

Доволі цікавими є погляди С. Варгіної, яка досліджує категорію впливу в науковому тексті. Як зазначає дослідниця, «текст – це завжди вплив, єдино миттєвий чи відтермінований, безпосередній чи опосередкований, вплив на адресата цього конкретного тексту, на культуру й суспільство загалом... Відтоді, як на Землі з'явилась людина розумна, вона прагне впливати на навколишню природу та на людей» [8, с. 3]. Авторка характеризує вплив як «складну надфункцію, що породжує всі функції мови, які актуалізуються в тексті», як однобічну взаємодію, що розглядають як загальний закон існування природи й суспільства. Мовний вплив, за висновком С. Варгіної, може здійснюватись як свідомо, так і поза волею автора. Свідомий мовний вплив відрізняється від інших видів впливу [8, с. 40, 41].

У разі свідомого мовного впливу йдеться якраз про риторику, коли автор, залежно від свого прагматичного припису, свідомо вибирає ті чи інші засоби, що здійснюють вплив на читача. Якщо ж вплив здійснюється мимоволі, без свідомої волі автора, то, як зазначає В. Наєр, можливо, він відбувається безпосередньо завдяки змісту твору, у тому числі наукового. «Читач, коли розпочинає читання потрібного тексту, відкритий для такого впливу, очікує його й готовий прийняти нові факти або відхилити їх» [9, с. 15].

В. Карасик визначає дію впливу на людину як комплексний вплив на її емоційну та раціональну сферу, на сферу знань і поведінки, при цьому він виокремлює три типи впливу – на культурологічному, соціальному й психологічному рівнях.

Останніми роками дослідники особливу увагу приділяють стилю наукового викладу, що пояснюється величезним впливом науки на мову. Жодна сучасна розвинута мова не може бути відсторонена від науково-технічного прогресу, який змінює і збагачує мову, ускладнює стилі мови, робить їх багатогранними та складнішими, з огляду на різні чинники впливу.

Висновки. Вплив є іманентною характеристикою будь-якого тексту, тоді як переконання – лише один із видів впливу, що має чітку спрямованість. Переконання скероване на конкретного адресата (тобто того, хто цікавиться певною темою, інформацією, у нашому випадку, це особа – спеціаліст у медичній галузі), автор свідомо намагається досягти максимального ефекту в переданні текстової інформації. Щоб переконати адресата чи співрозмовника, читача чи аудиторію, примусити його сприймати інформацію так, як цього хоче адресант, автор використовує відповідні аргументи переконання.

В аналізі статті й анотації до неї в англomовному науковому медичному журналі звертається увага на структурування інформації, чітке розмежування аргументів, які є компонентом стратегії представлення інформації. З огляду на це поділ статті й анотації до неї на частини/сегменти та абзаци – це не тільки спосіб організації фактичного матеріалу, привертання уваги адресата, а й імпліцитна аргументація.

На нашу думку, упорядкування матеріалу необхідно здійснювати за основними принципами, якими повинен керуватися автор тексту, а саме: 1) тема – про що говориться чи пишеться; 2) для кого подається інформація; 3) як це робиться, якими засобами висловлюється думка; 4) як сприйматиме адресат наше мовлення. Саме ці компоненти є загальними концепціями, що становлять основу дискурсу, а їхні комбінації визначають конкретний тип дискурсу. Залежно від ролі суб'єкта (автора тексту), дискурс може бути об'єктно-орієнтованим, тобто зосередженим на об'єкті опису, певному стані речей у світі (науковий текст), чи суб'єктно-орієнтованим, у якому центром уваги неминуче є сам автор повідомлення, його почуття, бажання тощо, що б не було безпосереднім предметом мовлення.

У. Еко охарактеризував риторичні засоби як діалектичну єдність інформативності й надлишковості. З одного боку, вони виражають те, що нам уже відомо, а з іншого – оформляють те відоме вже по-новому, на підвищеному рівні переконливості дискурсу. Їх можна порівняти з матрицею для породження нового смислу й водночас з «депо аргументативних технік, уже перевірених і засвоєних соціумом» [10, с. 78].

Категорії, важливі для риторики, – людина-промовець, слухач, переконання, вплив, розуміння, ефективна комунікація, однаково важливі й для лінгвістики тексту, і для аналізу конкретного типу дискурсу із дискурсом наукової спеціалізованої медичної статті включно, якій хоча й не притаманне використання риторичних засобів такою мірою, як, наприклад, у стилі художніх творів чи в усному мовленні, однак, на нашу думку, це питання враховують також і під час аналізу параметрів дискурсу наукового твору. Принципи побудови дискурсу нерозривно пов'язані з риторикою та аргументацією. Будь-який дискурс має автора, адресата/слухача, твориться на стадіях інтенції, диспозиції й елокуції, тобто здійснюється в комунікативній ситуації з огляду на комунікативні інтенції промовця і є результатом мовленнєво-втілення адресантом комунікативного задуму.

Література:

1. Perelman Ch. The New Rhetoric: A Theory of Practical Reasoning / Ch. Perelman // The Rhetorical Tradition. – Boston ; New York, 2001. – P. 1384–1410.
2. Белова А.Д. Лингвистические аспекты аргументации : [монография] / А.Д. Белова. – К., 1997. – 310 с.
3. Пешков И.В. Введение в риторику поступка / И.В. Пешков. – М. : Лабиринт, 1998. – 283 с.
4. Swales J.M. Genre Analysis. English in academic and research settings / J.M. Swales. – Cambridge : Cambridge University Press, 1990. – 260 p.
5. Yakhontova T.V. English Academic Writing. For Students and Researchers / T.V. Yakhontova. – Львів : Вид. центр ЛНУ ім. І. Франка, 2002. – 218 с.
6. Рождественский Ю.В. Теория риторики / Ю.В. Рождественский. – М. : Добросвет, 1997. – 597 с.
7. Richards I.A. The Philosophy of Rhetoric / I.A. Richards ; ed. by J. Constable. – London ; New York : Routledge, 2001. – 94 p.
8. Варгина Е.И. Научный текст: функция воздействия (на материале английского языка : дисс. ... докт. филол. наук : спец. 10.02.04 / Е.И. Варгина. – СПб., 2004. – 265 с.
9. Наер В.Л. Прагматика научных текстов. Вербальный и невербальный аспекты / В.Л. Наер // Функциональные стили. Лингвистические аспекты. – М. : Наука, 1985. – С. 3–15.
10. Эко У. Отсутствующая структура. Введение в семасиологию / У. Эко. – М. : ТО ОТК «Петрополис», 1998. – 432 с.

Ерченко О. В. Взаимосвязь аргументации и риторики дискурса научного медицинского текста

Аннотация. Статья рассматривает понятия аргументации и риторики дискурса в контексте исследования функциональной и текстовой организации англоязычной научной медицинской статьи. Структура научного текста как синтез логических и риторических средств служит для аргументации научной информации. Рассматриваются различные взгляды современных исследователей на риторику. Жанр научного текста диктует свои строгие правила, что обеспечивает убедительность научной речи. Организацию материала предлагается осуществлять согласно основным принципам, а именно: теме, адресату, коммуникативным средствам и восприятию адресанта, как общими концепциями, составляющими основу дискурса и комбинаторно определяющими его конкретный тип.

Ключевые слова: дискурс, научный текст, риторика, аргументация, категория влияния в научном тексте.

Yerchenko O. Interconnection between scientific medical text discourse argumentation and rhetoric

Summary. The article considers the concepts of discourse argumentation and rhetoric in the context of studying functional and text organization in the English-language scientific medical article. The structure of scientific text as the synthesis of logical and rhetoric means serves the argumentation of scientific information. Various points of view of present-day scholars on rhetoric are reviewed. Scientific text genre requires strict rules that provides persuasiveness of the scientific speech. It is suggested that the material arrangement be provided according to the main principles, namely the subject, the addressee, communicative means and the perception of the addresser himself as general concepts, constituting the discourse basis and determining its definite type with combinatorial means.

Key words: discourse, scientific text, rhetoric, argumentation, category of influence in the scientific text.